
Fhano Afurika Tshipembe ḍuvha ɔa 16
Nyendavhusiku ndi holodei.

Heyi bugu i malugana na Ḍuvha ɔa Vhupfumedzani.

Ni ḍo guda nga ha ḍivhazwakale yaɔo, na uri ndi
ngani ɔi ɔa ndeme.

Makhulu vha mukalaha vho țalela thelevishini hayani nga Duvha ȷa Vhupfumedzani.

“Makhulu, Umkhonto we Sizwe ndi mini? Nahone vhupfumedzani ndi mini?” hu vhudzisa Puseletso.

“Ene u vhudzisesa mbudziso nnzhi nga tshifhinga tshithihi. Kha thetshelese, ndi mu gudise!” vha ralo makhulu.

“Vha MK vho vha vhe maswole a ANC. Vho vha vha tshi lwa na muvhuso wa tshiṭalula.

Tshiṭalula tsho vha tshi u khethulula vhatu Vharema,” hu ṭalutshedza makhulu.

Vha ri, “Ṇamusi vhatu vho takala ngauri ndi ḡuvha ḷa u hangwelana na u pfumedzana.”

“U kha ǃi humbula musi u tshi fhedza vhege yoṯhe u sa ambi na Dikeledi?” Hu vhudzisa makhulu.

Puseletso a tenda nga ṯhoho.

“Nga zwiṯuku nga zwiṯuku no dovha na vha dzikhonani?”
Puseletso a dovha a tenda nga ṯhoho.

“Zwenezwo ndi u hangwelana na u pfumedzana,” vha ṅwethuwa makhulu.

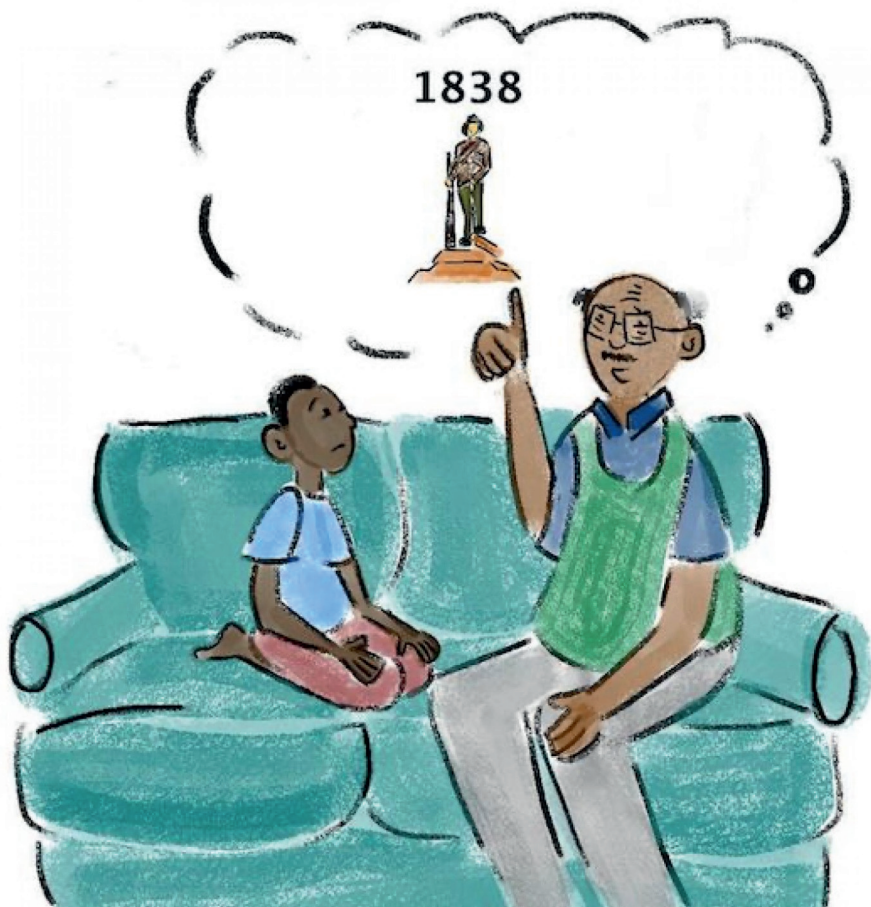
“La 16 Nyendavhusiku ndi duvha la u hangwelana na u pfumedzana,” makhulu vha bvela phanda.

“Heji duvha li na divhazwakale ndapfu. Nganea ya lo i thoma nga nndwa ye ya vha hone kalekale, nga la 16 Nyendavhusiku 1838.”

“Nga lenejo quvha kha qivhazwakale, mmbi ya Khosi Dingane wa Vhazulu o lwa ndwa khulu na mmbi ya *Vhavoortrekker* tsini na Mulambo wa Ncome.”

“Ho kunda nnyi?” Puseletso u a vhudzisa.

Makhulu vha fhindula, “*Vhavoortrekker* ndi vhone vhe vha kunda. Lwa tshifhinga tshilapfu vho vha vha tshi pembelela gundo lavho nga la 16 Nyendavhusiku. Vho vha vha tshi li vhidza uri ndi Duvha la Muano.

Nga murahu, nga 1962 nga Ja 16 Nyendavhusiku, ha vhumbiwa Umkhonto we Sizwe.

Ho vha hu maswole a ANC o ðiimisela ho u lwisana na muvhuso wa tshitalula.

“Makhulu, ndi mini tsho tšutšuwedzaho vha Umkhonto we Sizwe uri vha lwe nga murahu ha minwaha minzhi ya tshiŋalula?” hu vhudzisa Puseletso.

“Ho vha hu na zwiitisi zwo vhalaho. Zwe zwa itea kha matshi ya u gwalabela *dzidompas* tsho vha tshiitisi tshihulwane,” hu amba makhulu.

“*Dompas* ndi mini?” hu vhudzisa Puseletso.

Makhulu vha fhindula, “*Dompas* ndi basa ya kale. Vhathu Vharema vhoṭhe vho vha vha tshi kombetshedzwa u fara yenyi basa.

“Nga 1960, kha matshi u si na dzikhakhathi wa u gwalabela u fara dzenedzi basa, mapholisa vho ṭhasela vha gwalabi. Mapholisa a tshiṭalula vho vhulaha na u huvhadza vhatu, ngei Sharpville Gauteng.”

“Ndwā dza kale dzo fhandekanya vhatu Vharema na Vhatshena,” Makhulu vha femela nṅha.

Vha ri: “Vhukonani vhu nga fhaṅwa fhedzi arali hu na ngoho. Hu fanelwa u ḡivhiwa uri ho itea mini vhukati ha vhatu Vharema na Vhatshena nga ṅwambo wa tshiṅalula.”

“Zwi a konadzea u hangwelana nga murahu ha dzinndwa nngafhaḽa?” Puseletso u a vhudzisa.

“Hai! A zwo ngo leluwa. Fhedzi u itela uri ri bvele phanḽa, u hangwelana na u pfumedzana ndi zwa ndeme kha vhathu,” makhulu vha a fhindula.

Vhupfumedzani a vhu itei nga u ṽavhanya. Vhupfumedzani vhu dzhia tshifhinga tshilapfu,” vha engedza.

“Arali muthu a khakha, u fanela u amba ngoho nahone a humbele pfarelo kha muthu we a mu khakhela. Nga murahu, vha nga kona u thoma u lugisa vhushaka,” makhulu vha a țalutshedza.

“No thetshesela zwavhuđi. Kha ri țalele zwine na țođa u zwi țalela kha thelevishini!” makhulu vha a űwethuwa.

—Dzimbudziso

1. Duvha ɭa Vhupfumedzani ɭi pembelelwa lini?
Ndi ngani ɭi holodei?
2. Vha Umkhonto we Sizwe ndi vhonnyi?
3. *Vhavoortrekker* ndi vhonnyi?
4. Tshiɭalula ho vha hu mini?
5. Nga maipfi aɲu, ɭalutshedzani zwine u
'pfumedzana' zwa amba zwone.
6. Vhathu vha nga swikelela hani
vhupfumedzani?

—Bugu dza tsielano iyi

- Duvha la Vhupfumedzani
- Duvha la Mbofholowo
- Duvha la Vhufa
- Duvha la Pfaneleo dza Vhathu
- Duvha la Vhafumakadzi
- Duvha la Vhashumi
- Duvha la Vhaswa

Heyi bugu ya nganea yo itwa na u nwalwa nga
Lutswana, sa tshipiḁa tsha phurodzhekthe ya Zenex
Ulwazi Lwethu ya bugu dza u vhala ya 2020.